

PRIKAZ IZDANJA ETNOGRAFSKOG MUZEJA SPLIT IZ 2016. GODINE

BRANKA VOJNOVIĆ TRAŽIVUK
Etnografski muzej Split
Iza Vestibula 4
HR-21000 Split
branka@etnogafski-muzej-split.hr

UDK 069+655.4
Stručni članak
Professional paper
Primljeno/Received: 9.06.2017.
Prihvaćeno/Accepted: 12.06.2017.

Velika izdavačka djelatnost Etnografskog muzeja Split posljednjih desetljeća ukazala je na potrebu njenog sustavnog praćenja. Kratkim prikazom objavljenih publikacija nastoji se upoznati javnost s ovim značajnim dijelom muzejskog rada koji je dosada bio malo zapažen. Također se planira ubuduće nastaviti praćenje istog zbog isticanja onih djelatnosti koje proizlaze iz etnologije kao osnovne znanstvene discipline ove muzejske ustanove, koja je danas izložena jakim pritiscima komercijalizacije.

Ključne riječi: izdanja Etnografskog muzeja Split

Godine 2016. Etnografski muzej Split izdao je dva reprezentativna kataloga izložbi, novi broj časopisa *Ethnologica Dalmatica*, jednu stručnu publikaciju u kojoj je interpretirana muzejska građa, te edukativni vodič namijenjen djeci školske dobi. Usto je izdan i kalendar za 2017. godinu u kojem je korišteno dvanaest fotografija iz kataloga izložbe o maslinarstvu i uljarstvu.

Ethnologica Dalmatica vol. 23

Časopis *Ethnologica Dalmatica* izlazi od 1992. godine kao publikacija Etnografskog muzeja Split. Glavni urednik od 1997. godine do danas je Silvio Braica (ravnatelj Muzeja), a uredništvo sačinjavaju ostali djelatnici Etnografskog muzeja Split.

U novom broju na 214 stranica izdani su radovi devet autora raznovrsnog stručnog i znanstvenog profila.

Sandra Barešin u članku „Vampiri u popularnoj i pučkoj kulturi“ piše o vampirima koji preživljavaju u usmenim predajama i putem različitih medija: filma, televizijskih serija i glazbe. Autorica polazi od podrijetla riječi vampir preko sažetoga povijesnog pregleda takozvane vampirske književnosti i širenja ideje vampirizma, do recentnih zapažanja o njihovoj nazočnosti na televiziji i u glazbi. Kao primjere navodi američku televizijsku

dramsku seriju *True Blood* i neke primjere iz gothic-rock glazbe. Posebno govori o vampiru poznatom kao Jure Grando iz Istre, te o vampiru Savi Savanoviću koji je poznatiji u srpskoj tradiciji, a spominje i mađarsku groficu Elizabet Bathory. Autorica zaključuje da su metafore vampira književno vrijedni, te psihološko i socijalno utemeljeni iskazi o stanju društva.

Jadran Kale u svom članku „Prilog raspravi o zaštiti suhozida“ rekapitulira aktualnu regulaciju očuvanja kulturnih dobara povezanih sa suhozidima građevina, krajolika i nematerijalnih kulturnih dobara. Pri tome iznosi podatke o registriranim suhozidnim kulturnim dobrima, a dosadašnju praksu domaće zaštite suhozidne baštine drži zornom ilustracijom političke naravi državne regulacije. Autor ukazuje na brojne propuste i negativne pojave konzervatorskih rješenja, a s druge strane na nedostatan stav takozvane spasilačke etnologije. Također govori o vrlo složenoj situaciji i neusklađenosti brojnih sudionika u dosadašnjem procesu zaštite kojeg naziva „kultiviranjem kultivacije“, te o nedovoljnom sudjelovanju onih stručnjaka (etnologa) koji bi prema profesionalnom kodeksu trebali raditi prvenstveno u korist pripadnika zajednice.

U drugom članku pod naslovom „Sjevernodalmatinski nacrt etnologije rata“ Kale izlaže antropološki, etnološki i etnografski interes za rat referirajući se na Domovinski rat u Hrvatskoj na području sjeverne Dalmacije. Uvodno govori o istraživanjima kulture rata otkrivajući njena složena i proturječna obilježja. Uočava kako je hrvatska etnologija, povezana s romantičarskom historiografijom 19. stoljeća, bila usmjerena na izvorne narodne skladnosti i društvenu harmoniju, a ne na istraživanje tenzija ili dokumentiranje nasilja. Autor dalje navodi različite primjere junaka iz cijelog svijeta i njihovih ratnih sudbina, a potom ukazuje na različite postupke kojima se vršila kulturna regulacija nasilja. Govoreći o ratu kao kulturnom objektu ističe da ratna etnografija iscjeliteljskog potencijala nije faktografija nasilja, već dokumentiranje relacijski snažnih stavova o tomu. Na kraju govori o odnosima kreativnog pamćenja i znanosti, te zaključuje kako osim vrijednosti za lokalne zajednice, ratna i poratna etnografija sadrže potencijal ojačavanja društvene relevantnosti istraživanja kulture. Članak je popraćen opsežnim popisom literature.

Iva Mešrović napisala je „Izješće o radu Etnografskog muzeja Split 2014. - 2015. godine“ na način da je za svaku godinu posebno navela publicističku djelatnost stručnih djelatnika, koju je za 2015. godinu dopunila navođenjem radova u

pripremi i tisku. Ostali radovi klasificirani su kao izložbena i posebno izdavačka djelatnost.

Tomislav Nedić napisao je članak „Realizacija ustavnih prava te povijest albanske nacionalne manjine u gradu Osijeku“. U njemu istražuje i objašnjava na koje je načine albanska manjina u Osijeku realizirala prava koja joj pripadaju prema zakonima i Ustavu Republike Hrvatske, koji su u skladu s međunarodnim konvencijama i sporazumima. Autor analizira pojam nacionalnih manjina s pravnog gledišta. Najprije govori o općim postavkama zaštite prava nacionalnih manjina te o povijesti i statističkim podacima o albanskoj nacionalnoj manjini u Hrvatskoj, a potom daje povijesni pregled dolaska Albanaca u Osijek. Realizaciju njihovih prava dalje sagledava prema zastupljenosti albanske nacionalne manjine u predstavničkim tijelima na lokalnoj razini, kroz djelovanje nacionalne zajednice Albanaca Slavonije i Baranje, potom albanske čitaonice unutar Gradske i sveučilišne knjižnice Osijek, kroz učenje albanskog jezika u dvije osječke osnovne škole te proslavu stote obljetnice neovisnosti Republike Albanije i Republike Kosovo. Zaključno ističe da je dosadašnje i buduće djelovanje s ciljem očuvanja albanskog nacionalnog identiteta, jezika, kulture i tradicije doprinos Osijeku i cijeloj Hrvatskoj kao njihova kulturno-povijesna sastavnica.

Vedrana Premuž Đipalo je autorica članka „Žene u doba socijalizma: slučaj *Dalmatinka*“. U njemu istražuje segment svakodnevice ženâ koje su radile u sinjskoj tvornici *Dalmatinka* koja je djelovala u vrijeme socijalističkog društvenog uređenja, s naglaskom na istraživanje promjene njihove uloge u društvu. Pri tome se služi takozvanim polustrukturiranim intervjuom i prikupljanjem životnih priča koje je upotpunila podacima iz arhivske građe i novinskih izvora. Najprije povezuje osnivanje tvornice (predionice i tkaonice konca) 1951. godine s demografskim promjenama i predstavlja njene osnovne djelatnosti do početka kraha tijekom 90-ih godina. Potom detaljnije istražuje pojavu prvih radnica, svakodnevicu radnica sa sela, radnu disciplinu, odmaka od radne svakodnevice i političku pozadinu te odnos prema ženama u tvornici i izvan nje. Zaključno ističe kako poboljšanje položaja žene – radnice u obitelji i zajednici, u smislu njene emancipacije vezane uz industrijalizaciju, nije proizašlo iz participacije u sferama moći, već je bilo moguće prvenstveno zbog priljeva financijskih sredstava u kućni budžet. Iako društvo u cjelini nije bilo spremno

te nije stvorilo oslonac ženama kako bi one i u stvarnosti postale ono što je bilo deklarirano, danas je prisutan afirmativni odnos zajednice prema ovom dijelu sinjske prošlosti.

Irena Škugor opisuje narodna kola iz šibenske okolice u članku „Etnografska bilježenja narodnih kola iz Dubrave kod Šibenika“. Spominje ih u sklopu nedavnih akcija revitalizacije folkloru koje su ovdje bile vezane uz vjerske manifestacije koje su se odvijale pri kulturno–umjetničkom društvu *Dubrava kod Šibenika*, posebice u svrhu sastavljanja programa za proslavu Gospe od Zdravlja. Autorica objašnjava način njihova rada i odjeke u široj zajednici. Pri osnivanju folklorne udruge 2013. godine konzultirala se građa koju je Ivo Furčić objavio krajem 80-ih godina 20. stoljeća, točnije njegovi opisi dvaju kola koja su se ovdje plesala. U ponovljenom razgovoru s istim ženama koje su ispričale objavljene podatke te s drugim starijim mještankama uočene su dvije varijante kola prema kojima su rekonstruirane, a koje se razlikuju od onih objavljenih u Furčićevoj knjizi. Kako prosudbeno povjerenstvo na županijskoj folklornoj smotri 2014. godine nije prihvatilo „nove“ varijante koje nisu posvjedočene u etnografskoj literaturi, autorica ih objavljuje u nadi da će moći poslužiti drugim zainteresiranim.

Karmen Turčinov je autorica članka „Težakinje na moru: iskorak iz rodne grude“ koji je nastao na osnovu prikupljene građe pri etnografskom istraživanju otoka Murtera i Kornata od 2010. do 2014. godine. Njime ukazuje na veliki značaj malog ribolova u hrvatskoj tradicijskoj kulturi. Najprije govori o promjeni gospodarskih djelatnosti u kojima je bilo sve više prisutno ribarstvo, što naziva povijesnim obratom prema moru. Naime, tijekom druge polovice 19. stoljeća Murterini su otkupljivali Kornate što ih je usmjerilo prema korištenju mora, pa su se dotadašnji težaci počeli baviti ribolovom. Iz egzistencijalnih potreba u prvoj polovici 20. stoljeća žene su sudjelovale u nekim vrstama ribolova, a time i u nekim područjima muške svakodnevice, što autorica prepoznaje kao njihov iskorak iz ženskih rodnih uloga u tzv. muške poslove. No, kada su se upuštale u ribolov za nadnicu s muškom posadom, prelazeći granice kulturom zadanih rodnih okvira, žene su zadržavale svoju odjeću, način verbalne komunikacije, umjerenost u ponašanju i priznavanje muškog autoriteta kao tradicionalna rodna obilježja.

Branka Vojnović Traživuk u članku „Tradicijiski korijeni u kiparstvu Petra Smajića“ ukazuje na dodirne točke između nekoliko skulptura naivnog umjetnika Petra Smajića iz njegovog

dalmatinskog razdoblja od 1932. do 1941. godine i nekoliko primjera tradicijskog drvorezbarstva iz unutrašnjosti Dalmacije uglavnom s početka 20. stoljeća, koji se nalaze u zbirci glazbala Etnografskog muzeja Split. Komparacijom pojedinačnih primjera autorica uočava izrazite sličnosti u detaljima. Na temelju tematskih i morfoloških sličnosti ukazuje na snažne tradicijske korijene u Smajićevom kiparstvu, koji su bili osnova za nadogradnju vlastitog likovnog izraza. Time konkretizira neka općenita zapažanja o njegovom radu i upućuje na potrebu poznavanja tradicijskog drvorezbarstva pri valorizaciji njegova stvaralaštva. Usto navodi različita dosadašnja opažanja o folklornoj komponenti u Smajićevom opusu, kao i različita shvaćanja pojmova primitivnost, folklor, pučka i narodna umjetnost.

Katarina Žanetić u članku „Božićno koledanje i veseljanje na otoku Korčuli“ obrađuje prikupljene podatke vezane uz božićno koledanje u Veloj Luci, Blatu, Smokvici i Korčuli na otoku Korčuli. Uz navođenje relevantne literature autorica govori o podrijetlu koledanja na etimološkoj i fenomenološkoj razini. Običaj promatra kao jedan od primjera preklapanja poganstva i kršćanstva kod Hrvata, a samu riječ u nekoliko inačica u više značenja poput dara, pjesme, glazbe, ophoda, običaja, Badnjeg dana, Nove godine i krijesa. Potom opisuje božićno koledanje na otoku Korčuli koje ponegdje započinje o Sv. Martinu, a ponavlja se prigodnim pjesmama na Sv. Katarinu, Sv. Nikolu, Sv. Luciju, te kroz one posvećene Božiću, Silvestrovu i blagdanu Sv. tri kralja. Uz zapise pjesama autorica navodi detaljne različitosti u izvođenju običaja u pojedinim mjestima, posebice onih poznatih u Blatu kao Staro i Novo Veseljanje koje se izvodilo obično od početka adventa do Sv. tri kralja. Također opisuje različitosti ovih običaja u Blatu i Vela Luci. Zaključno ističe potrebu očuvanja tradicije božićnog koledanja, te upućuje na potrebu daljnjih terenskih istraživanja.

Branka Vojnović Traživuk: *Narodna umjetnost kao građanska vrijednost: uloga likovnog folkloru u građanskoj kulturi Dalmacije u prvoj polovici 20. stoljeća*

Autorica istražuje građanske interpretacije tzv. narodne umjetnosti u Dalmaciji od početka do sredine 20. stoljeća polazeći od distinkcija građanstvo – seljaštvo, umjetnički obrt – narodni obrt. Naglasak je na istraživanju procesa valorizacije

narodne ili seljačke kulture percipirane kroz njene vizualne aspekte koje danas obično promatramo kao likovni folklor.

Nakon uvodne povijesno-socijalne kontekstualizacije i oslanjanja na neke teorijske pristupe, analizira se porast zanimanja za ruralnu kulturu u Dalmaciji početkom 20. st. i to od bečkog interesa do domaćih intelektualaca i kolekcionara. Ističe se niz imena malo poznatih „ljubitelja narodne umjetnosti“ te etnografski interes poznatog arheologa don Frane Bulića. U tom svjetlu prikazuje se osnivanje i rad Etnografskog muzeja u Splitu pod vodstvom Kamila Tončića koji je bio poveznica zajedničkog djelovanja nove obrtne škole i muzeja, a kasnije i rukotvorskih udruga poznatih pod nazivom Banovinske poslovnice.

Brojnim primjerima autorica s likovnog gledišta analizira sličnosti i razlike novih građanskih proizvoda i tradicijskih uzora putem komparacije novih obrtnih i rukotvorskih proizvoda s (muzejskim) predmetima tradicijskog rukovorstva iz seoskog okružja. Ona zaključuje da se u oblikovanju modernih predmeta (uglavnom ukrasnih posuda i tekstilnih predmeta) radilo o primjeni geometrijskih motiva u novim kompozicijama i na način u kojem je došla do izražaja nova preciznost izrade i pravilnost ornamenta.

Promatranjem likovnih prikaza seljaka u narodnim nošnjama koje su izradili školovani umjetnici iz splitskog kruga oko Tončića i muzeja uočavaju se procesi vizualizacije naroda. Zapaža se sklonost temi seljaka svirača s tradicijskim glazbalom i seljanke pri izradi neke tekstilije. Oni su se, kao i složeniji prikazi iz života sela, koristili u muzejske svrhe najčešće kao nadopuna izloženim predmetima. S vremenom su se sve češće susretali izvan Muzeja o čemu svjedoče fotografije građanki u narodnim nošnjama, koje su u četvrtom desetljeću 20. stoljeća redovito sudjelovale u javnim svečanostima u urbanom prostoru.

Na osnovu prikupljene građe autorica izvodi model kulturnog makrosustava u čijem je središtu bio pojam narodne umjetnosti, a u kojem su sve djelatnosti bile u bliskom odnosu i čvrstoj vezi. On je obuhvaćao učitelje i učiteljice, likovne djelatnike i kolekcionare koji su afirmirali pojam narodne umjetnosti. Njihove djelatnosti realizirale su se unutar rukotvorskih udruga, zatim kroz likovnu poduku u školama te putem sabiranja lijepo oblikovanih etnografskih predmeta. Institucionalno se djelovanje odvijalo unutar mnogobrojnih radionica Banovinske centrale, kao i brojnih obrtnih škola u Dalmaciji, te kroz djelovanje splitskog muzeja etnografske

orijentacije. Novi proizvodi umjetničkog obrta predstavljali su dio likovne ponude, a kroz suvenirsku ponudu pripadali su također području trgovine i turizma. Njihovi tradicijski uzori i oslanjanje na sabranu etnografsku građu bili su poticaj muzejskoj djelatnosti koja se zalagala za afirmaciju narodne kulture kao nacionalne vrijednosti. U širem smislu ovi su kulturni proizvodi zadovoljavali nove potrebe modernog društva, pa su se artikulirali kroz koncepte ekonomičnosti, kreativnosti i autentičnosti.

Prema mišljenju autorice ovaj kulturni sustav ukazuje na polivalentnu ulogu likovnog folkloru, koja je bila edukativna, gospodarska, socijalna i spolna, politička i nacionalna, te se odlikovala sustavnošću i funkcionalnošću. Također ističe likovnu percepciju etnografije, koja je bila svojevrsni specifikum ovoga prostora.

Osim brojne literature kojom se služi za razumijevanje pojedinih segmenata ili detalja, autorica koristi malo poznata stručna i popularna izdanja iz promatranog razdoblja, časopise, tiskovinu, arhivske izvore te fotografije i predmete s dokumentacijom uglavnom iz zbirki Etnografskog muzeja Split. Time stručno i znanstveno obogaćuje fundus Muzeja dodajući primarnoj inventarnoj obradi predmeta nova značenja.

Vedrana Premuž Đipalo: *Muzejska pitalica neskitalica*

Ovim muzejskim izdanjem nastavlja se praksa izdavanja popularnih knjižica namijenjenih mlađoj publici. Ona je zamišljena kao slijed zabavnih zadataka povezanih s obilaskom izloženih cjelina, koji se referiraju na značajne točke. Poticanjem sudjelovanja učenika, kroz promatranje i zapažanje, pobuđuje se njihov interes ne samo za pojedinačne izložke već i za muzej kao mjesto komunikacije.

Nakon sažetog uvoda u prostor izložbe slijede pitanja i zadaci kojima se djeca pozivaju na aktivno promatranje i istraživanje izložene etnografske građe. Česta su i dodatna objašnjenja kojima se dinamizira iznošenje činjenica u formi zanimljivih priča ili jednostavnih podataka. Na kraju su osmišljeni zadaci/pitanja kojima se ponavlja naučeno, kao i oni dodatni namijenjeni onima koji žele znati više. Knjižica je pripremljena za djecu od oko osam do dvanaest godina, dakle upućena je srednjim razredima osnovne škole, te se odlikuje živahnim grafičkim oblikovanjem.

Vedrana Premuž Đipalo: *OdraSTanje 60-ih & 70-ih*

Katalog je dio istoimene izložbe više muzejske pedagoginje Vedrane Premuž Đipalo koja potpisuje i najveći dio teksta. Akcentirajući sedmo i osmo desetljeće 20. stoljeća kao zanimljivi dio novije splitske povijesti, autorica je u uvodnom dijelu istaknula svoju glavnu namjeru ukazivanja današnjim mlađim generacijama na svakodnevnicu ovog razdoblja.

Uz literaturu i izvore u istraživanju ove teme koristila je i razgovore s kazivačima, od kojih neke zapise donosi u katalogu, te sabiranje tipičnih dječjih predmeta svakodnevne uporabe iz tog vremena, koje je pokazala na izložbi i dijelom u prilogu na kraju izdanja.

Nakon osvrta na literaturu kojim se referira na prikaze nekih povjesničara i etnologa / kulturnih antropologa o razdoblju socijalizma, autorica daje povijesni pregled kroz opća gospodarska zbivanja u Splitu, problematizirajući ga kao paradigmu socijalističkog doba. Također iznosi viđenje svakodnevnoga gradskog života kroz odabir novosti i tema koje crpi iz dnevnog tiska, točnije iz Slobodne Dalmacije. Tu iznosi zanimljive novosti iz komunalnog života, pa spominje anegdote vezane uz doseljavanje i novosagrađena naselja, one o nestašicama i novim konzumentskim proizvodima, električnim uređajima i automobilima. Više samih podataka navodi u takozvanoj lenti vremena na kraju teksta, oblikovanoj u kronološkom slijedu važnijih događaja u Splitu tijekom ova dva desetljeća.

U tom kontekstu govori o obiteljskom životu, posebice o ulozi žene i brizi za djecu. Društvenu brigu za djecu analizira kroz predškolski odgoj u dječjim vrtićima, a zatim opširnije kroz nastavu u školama. Također piše o široj ulozi djeteta u društvu koju sagledava unutar organizacije Društva Naša djeca, te kroz filmove namijenjene djeci, kazalište lutaka i takozvano kazalište mladih, preko dječjih javnih nastupa te izviđačkih udruženja. U svom sveobuhvatnom pristupu autorica govori i o zdravstvenoj zaštiti djece, kao i o odjevnim predmetima i modnim trendovima.

Slijede zapažanja o sudjelovanju djece u obilježavanju praznika i važnijih datuma koji su oblikovali djetinjstvo u socijalizmu, što autorica promatra kao odnos djece i političkih rituala. Raščlanjuje ih na cjeline u kojima govori o proslavi Nove godine, Dana žena, Praznika rada, Dana mladosti i Dana

Republike. Posebno govori o organiziranim putovanjima i slobodnom vremenu.

Zanimljivo je zapažanje o odnosu ideološke kontrole i utjecaja popularne zapadne kulture od šezdesetih godina nadalje, kojima su djeci postajali dostupni novi sadržaji. Kao takve promatra dječje kolekcionarstvo koje se najčešće iskazivalo skupljanjem albuma i sličica, stripova, značaka, salveta, postera i drugog, od kojih je posebnu vrijednost imalo ono što se nabavljalo u inozemstvu. Osim sklonosti djece prema sabiranju različitih predmeta, kao vrsta zabave spominju se spomenari, enciklopedije za djecu te dječje igračke i igre.

U zaključnim razmatranjima autorica naglašava da se razvojni put karakterističan za socijalističku Jugoslaviju očitovao i u splitskom slučaju, gdje se unatoč ideologizaciji djetinjstva realizirala znatna briga za djecu. Podvojenost društvene stvarnosti očitovala se u odrastanju tadašnje djece koja su bila odgajana i obrazovana u procjepu između socijalističkog Istoka i kapitalističkog Zapada.

U katalog izložbe uvršteni su i tekstovi drugih autora. To je članak Alemke Đivoje, Dalibora Prančevića i Robertine Tomić koji su članovi udruge za kulturu i vizualne umjetnosti (pod nazivom OUR) s naslovom *Case-study „Jugoplastika“*. *Memorija, proizvodni rad, dizajn, djetinjstvo*. U njemu autori iznose neke djelomične priče o proizvodnim kapacitetima kombinata *Jugoplastika* te izdvajaju neke od epizoda vezanih uz proizvodnju dječjeg asortimana, s naglaskom na prepoznavanje i uvažavanje dizajnerskog potencijala. U dodatku donose i razgovor o tome s dvije kazivačice.

Igor Duda autor je članka o pionirima koje već u naslovu određuje kao nove ljude za novo društvo. Opisujući pravila ponašanja pionira kao posebne dobne organizacije i njihovo provođenje u svakodnevicu, koje iščitava i u nekim onodobnim filmskim i televizijskim ostvarenjima, autor uočava supostojanje novih običaja u javnosti i starijih vjerovanja u svijetu privatnosti.

Time se zaokružuje cjelokupan tekst kataloga i usklađuje s izložbom koju autorica predstavlja kao muzealizaciju pojma djetinjstva.

Ida Jakšić i Ivana Vuković: *Slatko je, med nije; grko je, pelin nije. O kulturi masline i maslinovom ulju u Dalmaciji*

Katalog je dio istoimene izložbe o maslinarstvu i uljarstvu čiju jezgru čine tradicijski predmeti iz fundusa Etnografskog muzeja Split. Autorice izložbe i kataloga su muzejska savjetnica Ida Jakšić i kustosica Ivana Vuković.

U uvodnom dijelu Ida Jakšić piše o povijesnom pregledu maslinarstva i uljarstva u Dalmaciji od arheoloških nalaza iz prethistorije do danas. Opširnije govori o mletačkim uredbama iz 16. i 17. stoljeća koje su imale pozitivan učinak na razvoj dalmatinskog maslinarstva. Također prati stagnaciju u 19. stoljeću koja je uslijedila masovnom preorijentacijom na vinogradarstvo, te napore Ivana Zottija koji se zalagao za unapređenje maslinarstva krajem stoljeća. Posebno govori o zadružnoj djelatnosti koja je započela 1899. godine u Poveljima na otoku Braču, a zatim se do I. sv. rata proširila i u druga mjesta u Dalmaciji. Naročitu je pozornost posvetila napretku u uzgoju ove poljoprivredne kulture i uzletu maslinarstva koje je obilježilo zadnja dva desetljeća prošlog milenija, te povećanju zasada masline i proizvodnji maslinova ulja zadnjih petnaest godina. Usto daje pregled djelovanja Instituta za jadranske kulture i melioraciju krša kao poljodjelsko-znanstvene institucije čiji su stručnjaci i znanstvenici sudjelovali svojim savjetima u pripremi ove izložbe.

Nakon središnjeg dijela kataloga kojega piše Ivana Vuković ponovo slijedi tekst Ide Jakšić. Ovdje piše o maslinarskoj i uljarskoj praksi u prošlosti i danas, zatim o sortama maslina uzgajanima na području Dalmacije te o štetnicima i bolestima masline. Također objašnjava kako se maslinarstvo i uljarstvo danas znatno razlikuje od tradicijskog koje je u domeni etnologije. Prema mišljenju agronomskih i prehrambeno-tehnoloških stručnjaka neki postupci koji su se ranije primjenjivali u uzgoju i preradi maslina danas se trebaju izbjegavati, jer negativno utječu na kvalitetu i količinu dobivenoga maslinovog ulja. Autorica nadalje upućuje na odnos masline i vinove loze koja je tipična za sredozemnu Hrvatsku, te opisuje tešku situaciju tijekom druge polovice 19. stoljeća kada su se maslinici uništavali zbog uzgoja vinove loze. Potom vrlo detaljno govori o različitim sortama masline u južnoj Hrvatskoj, te ih dalje opisuje slijedom prema zastupljenosti u Dalmaciji (*oblica, lastovka, levantinka, drobnica, dužica, bjelica, buharica, karbunčela, mrgulja, mastrinka, sitnica,*

piculja, uljarica, oštrica, leccino). Na kraju navodi glavne štetnike i bolesti masline.

Tradicijski način prerade maslina obradila je Ivana Vuković u dijelu teksta kojeg je naslovila *Od ploda do tekućeg zlata*. U prvom dijelu govori o berbi maslina čiji početak ilustrira uzrečicom („Mrtvi dan – skale van“), a potom na temelju etnološke literature i terenskih zapisa detaljno opisuje postupke branja i čuvanja uroda do prerade. Uz neke fotografije daje pojedinačna objašnjenja. Na isti način obrađuje sljedeću temu prerade maslina u ulje, pri čemu posebno govori o postupcima prerade u malim količinama, a posebno onoj u uljarama. Autorica opisuje mljevenje maslina u kamenom mlinu (*toć/valjavac*) i gnječenje (gaženjem) dobivene smjese najčešće u konobi. Također donosi terenske zapise iz arhiva Etnografskog muzeja Split zabilježene 1950. godine u Novigradu i 1954. godine u Poljicima. Posebno spominje postupke gnječenja maslina u drvenom koritu, što je zabilježeno u Istri i na Kvarneru te ručno tiještenje u sjevernoj Dalmaciji.

U poglavlju o preradi maslina u uljarama gdje su se u masline mljele i tiještile u velikim mlinovima i presama, autorica ukazuje na sličnosti i razlike pojedinih elemenata i samog procesa u različitim krajevima. Najprije opisuje kameni mlin, potom izradu okruglih vreća u koje se stavljala mljevena smjesa kao priprema za tiještenje te dva oblika starinskoga tijeska. Slijede opisi cjelovitog procesa rada na otocima Zlarinu i Braču s nekoliko pojedinačnih zapažanja koja se vežu i za druge lokalitete. Autorica daje i poseban prilog o iskorištavanju masline ne samo za dobivanje ulja, već i za ogrjev ili izradu nekih drvenih predmeta te za izradu sapuna. Poznato je bilo iskorištavanje *komine* kao nusproizvoda prilikom prerade, što je naročito popularno danas u vrijeme ekološke osviještenosti.

Slijedi tekst o pohrani maslinovog ulja u tradicijskom maslinarstvu, te mjerenju raznovrsnim posudama različitih zapremnina. Zanimljivo je poglavlje o zdravstvenim učincima maslinova ulja, što je bilo poznato još od pretkršćanskog vremena, a danas je posebno aktualizirano. Tu se navode neki postupci konzerviranja te korištenje u jelima jadranske etnografske kulturne zone. Posebno se izdvaja i donosi opis *poljičkog soparnika* iz 1954. godine. Naglašava se velika vrijednost ulja koje se samo ocijedi nakon mljevenja ili pod tijeskom prije polijevanja vodom, koje se u tradicijskoj kulturi

susreće pod različitim nazivima (primjerice *noćnjak* na otoku Braču), te se najčešće koristilo kao lijek.

U posljednjem poglavlju autorica piše o ulozi koju maslinovo ulje i maslina sama ima u pučkim običajima i vjerovanjima. Posebno ističe ulogu blagoslovljene maslinove grančice na Cvjetnicu i u nekim drugim vjerovanjima, te paljenje panja *badnjaka* masline u sklopu božićnih običaja.

Ovaj katalog izložbe u cijelosti pruža širok pogled na kulturu masline i maslinovo ulje u Dalmaciji povezujući neke aspekte tradicijske kulture s recentnim hrvatskim maslinarstvom.

PUBLISHING ACTIVITY OF THE SPLIT ETHNOGRAPHIC MUSEUM IN 2016

(Summary)

Great publishing activity of the Ethnographic Museum of Split in recent decades has indicated the need for keeping it under systematic review. A brief presentation of the publications attempts to introduce to the general public this significant part of museum work that has so far been poorly observed. It should also be continually reviewed in the future in order to point out the activities resulting from ethnology as the basic scientific discipline of this museum institution, which is today exposed to strong pressures towards commercialization.

Keywords: publications of the Ethnographic Museum of Split